

Βιβλιοκρισίες Βιβλιοπαρουσιάσεις

Σωτήρης Ντάλης (επιμέλεια),
Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΟ ΚΟΣΟΒΟ. Η ΕΜΑΔΑ,
Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΜΜΕ
εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα 1999, 222 σελ.

Ευάγγελος Κωφός

ΣΠΑΝΙΑ διεθνές ζήτημα, με μη άμεση εμπλοκή της Ελλάδας, απασχόλησε με τόση ένταση αλλά και αδιάλειπτο προβληματισμό τους Έλληνες, όσο η τελευταία, ένοπλη φάση του προβλήματος του Κοσσυφοπεδίου. Η τόσο επίκαιρη, σχεδόν με τον τερματισμό των βομβαρδισμών, έκδοση ενός βιβλίου με κείμενα κατά τεκμήριο ειδικών σε διαφόρους τομείς αποτελεί εκδοτικό επίτευγμα. «Ζεστά» ακόμα τα κείμενα αυτά, αφού είχαν καταχωρηθεί στον ελληνικό τύπο, στην κορύφωση της κρίσης –Απρίλιος-Ιούνιος 1999– προσφέρονται τώρα σε ένα τόμο για ένα κοινό που παραμένει ακόμα ευαισθητοποιημένο. Η επιλογή των 42 «επώνυμων» που ανθολογούνται, ανάμεσα σε όχι λίγες εκατοντάδες ειδικών, «ειδικών» και αυτόκλητων αναλυτών που στη διάρκεια της κρίσης παρέλασαν από τα ελληνικά ΜΜΕ δεν ήταν εύκολη επιλογή. Η μακρά, όμως, εμπειρία του επιμελητή Σωτήρη Ντάλη στην επιμέλεια συλλογικών έργων και συλλογών ντοκουμέντων, επέτρεψε τη σταχυολόγηση κειμένων που προσέγγισαν το θέμα από ποικίλες πτυχές, με γνώση και υπευθυνότητα λόγου. Και το κυριότερο, χωρίς συναισθηματικές εξάρσεις που και στην περίπτωση του Κοσσυφοπεδίου υπήρξαν η συνισταμένη των περισσότερων ελληνικών δημόσιων παρεμβάσεων. Γι' αυτό, ο σοβαρός προβληματισμός και η προσεκτική τεκμηρίωση των απόψεων, όπως αναδύονται από τα περισσότερα κείμενα, πιστοποιούν το γεγονός ότι η ελληνική επιστήμη αλλά και σοβαροί διαμορφωτές της κοινής γνώμης δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ούτε από μονομέρεια ούτε από εμπαιθείς προκαταλήψεις. Η επισήμανση αυτή υπήρξε αναγκαία, γιατί αυτός ο προβληματισμός κι αυτή η προσέγγιση δεν χαρακτηρίσαν τις ανάλογες αναλύσεις πολλών Ευρωπαίων ομοτέχνων και απουσίασαν σχεδόν παντελώς από εκείνες των Αμερικανών.

Στους 42 ανθολογούμενους, συγκαταλέγονται 15 πανεπιστημιακοί, κυρίως διεθνολόγοι-πολιτικοί επιστήμονες και νομικοί, και τρεις ανένταχτοι πολιτικοί επιστήμονες, 13 δημοσιογράφοι-αναλυτές, 7 πολιτικοί από τους οποίους 4 με κυβερνητική σύνδεση στο Υπουργείο Εξωτερικών, δύο πρέσβεις επί τιμή, και ένας αυτοπροσδιοριζόμενος ως συγγραφέας. Αναμφίβολα οι περισσότεροι έχουν περισσότερες της μιας ειδικότητες. Απουσιάζουν, όμως, οι στρατιωτικοί (αναγκαίοι για την στρατιωτική αποτίμηση τού εν εξελίξει πολέμου, οι ιστορικοί (για τις ιστορικές συνισταμένες της κρίσης), ενώ η παρουσία ενός κειμένου από σοβαρή εκκλησιαστική προσωπικότητα –π.χ. του Αρχιεπισκόπου Αλβανίας Αναστασίου– ίσως να έδιδε απαντήσεις για το ρόλο της Εκκλησίας και την επίδραση της θρησκείας στο πρόβλημα του Κοσσυφοπεδίου και κατ' επέκταση στις αντιδράσεις των Ελλήνων.

Στην εισαγωγή του ο ίδιος ο εκδότης Βί-

κτωρ Παπαζήσης, καταθέτοντας και τους δικούς του προβληματισμούς για το πρόβλημα, βρίσκει ότι και οι 42 «έχουν δίκιο». Φαίνεται ότι κατά τη ναστραδίνεια λογική, και αυτός έχει δίκιο. Από διαφορετικές αφετηρίες οι συγγραφείς, είτε αναλύοντας τα γεγονότα, είτε καταθέτοντας τις δικές τους αντιδράσεις στα τεκταινόμενα, επιτυγχάνουν να δώσουν μια εντυπωσιακή συνισταμένη της ουσίας της ελληνικής στάσης και θέωρησης της κρίσης.

Πάνω από τους μισούς σχολίασαν την επιλογή ΗΠΑ-NATO για τους βομβαρδισμούς. Και όλοι τους, με μία εξαίρεση (Σωμερίτης) υπήρξαν επικριτικοί. Οι κύριες ενστάσεις τους ήταν ότι η επέμβαση θεσμοθετεί την αυθαιρεσία, ότι αντιβαίνει στο διεθνές δίκαιο, ότι η επίκληση προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων υπήρξε επιλεκτική και κατά συνέπεια μη πειστική και ότι, αντίθετα, η πρωτοφανής αυτή επιχείρηση κύριο σκοπό είχε την καθιέρωση του νέου δόγματος του NATO για διεθνείς επεμβάσεις.

Στο μεγάλο δίλημμα, «εθνική κυριαρχία» ή «ανθρώπινα δικαιώματα» φαίνεται να υπάρχει καταρχήν σημαντικό ποσοστό συμφωνίας ότι η παραδοσιακή αντίληψη για το απόλυτο προβάδισμα της εθνικής κυριαρχίας έχει υποχωρήσει μπροστά στην ανάγκη αντιμετώπισης περιστατικών βάνουσης καταπάτησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο τρόπος όμως που επέλεξαν οι ΗΠΑ-NATO να εφαρμόσουν στην πράξη το εκκολαπτόμενο «doctrine of human rights warfare» (!) –κατά την κυνική διατύπωση αναλυτή στην *International Herald Tribune*– κατέστησε ιδιαίτερα προσεκτικούς τους αναλυτές. Μπροστά στον κίνδυνο αυθαίρετων επιλογών, προτιμούν να αναμείνουν πρώτα την θεσμοθέτηση ισχυρών δεσμευτικών κανόνων, πριν υπονομευθεί η αρχή της εθνικής κυριαρχίας. Είναι ενδιαφέρον ότι η θέση αυτή προβλήθηκε και από επιστήμονες κύρους γνωστούς για τους αγώνες τους για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Ν. Αλιβιζάτος κ.ά.). Ούτε ένας δεν βρέθηκε να στηρίξει το «δόγμα Μπλαιρ». Οι ενστάσεις για τους βομβαρδισμούς δεν οφείλονται στις γνωστές, ανθρώπινες άλλωστε, συναισθηματικές αντιδράσεις για τις ζωές αμάχων που χάνονται και τους μη στρατιωτικούς στόχους που εξαρθρώνουν την υλικότεχνική υποδομή ενός ολόκληρου κράτους. Εστιάζονται σε μια ευρεία επιχειρηματολογία για τη διαφύλαξη πάνω από όλα των θεσμών που εγγυώνται την ασφάλεια των λαών, πρωταρχικά του ΟΗΕ.

Ανάλογη ομοφωνία εκδηλώθηκε, με μια μόνο επιφυλακτική εξαίρεση (Ιωακείμης), στη διαπίστωση ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν στάθηκε ικανή να δράσει προληπτικά αλλά ούτε και για να φράξει την οδό προς ένοπλη επέμβαση.

Ενδιαφέρουσα είναι επίσης η σύμπτωση αρνητικών απόψεων για τον Μιλόσεβιτς. Όσοι αναφέρθηκαν σ' αυτόν, ακόμα και κυ-

βερνητικοί αξιωματούχοι, υπήρξαν αρνητικοί. Δεν έλαβαν, όμως, τη μορφή δαιμονολογίας (με μια εξαίρεση), ούτε στράφηκαν ενάντια των Σέρβων.

Στον αντίποδα της ομοφωνίας, διαπιστώνεται ένας πλουραλισμός απόψεων για τα αίτια που προκάλεσαν τη στρατιωτική επέμβαση ΗΠΑ-NATO. Οι περισσότεροι εκτιμούν ότι στόχος τους ήταν η τιμωρία Μιλόσεβιτς-Σέρβων (αν και ένας μίλησε για συνολική «καταστροφή» των Σέρβων). Πιο επιγραμματικά, άλλος αναλυτής (Παπαχελάς), επέλεξε –όχι αναίτια– την ψυχανάλυση για να ερμηνεύσει την απόφαση του προέδρου Κλίντον να μετατρέψει τη διαμάχη με τον Μιλόσεβιτς σε ένα ιδιότυπο *bras-de-fer*. Κι αυτό, «υπό την ψυχολογική πίεση και συνδρομή της κ. Ολμπράιτ [που] παρά τις αντιρρήσεις του Πενταγώνου υποστήριζε ότι «οι Σέρβοι και ειδικά ο Μιλόσεβιτς πρέπει να διδαχθούν ένα σκληρό μάθημα». Δύο ή τρεις αναλυτές φάνηκαν να δίδουν πίστη στην κύρια ιδεαλιστική επιχειρηματολογία για αποτροπή της «εθνοκάθαρσης» και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Αλβανών Κοσοβάρων. Στην ανάλυσή τους, όμως, διαβλέπουν αίτια και όχι στόχους. Το κυριότερο οφείλεται στην άγνοια ή και την ανικανότητα κυρίως των Αμερικανών εμπειρογνομώνων και πολιτικών να εκτιμήσουν τις συνέπειες του στρατιωτικού εγχειρήματος και ιδιαίτερα την ανθεκτικότητα αντίστασης των Σέρβων. Το άλλο εστιάζεται στην έμμονη ιδέα ότι μια πλήρης «νίκη» θα διασφάλιζε το γρήγορο και τον ηγεμονικό ρόλο των ΗΠΑ. Είναι ενδιαφέρον ότι η συνήθης για πολλούς Έλληνες στο παρελθόν αξιολόγηση περί «ανταγωνισμών» των μεγάλων Δυνάμεων, αναφέρεται μόνο από ένα αναλυτή (Κύρκος). Βέβαια, η καλειδοσκοπική αιτιολόγηση από τους Έλληνες αναλυτές της στρατιωτικής επιλογής οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές του εγχειρήματος, με τις πράξεις και τις επίσημες δηλώσεις τους καλλιέργησαν παγκοσμίως σύγχυση ως προς τις επιδιώξεις τους και αντιφατικές εικόνες ως προς τα κίνητρά τους. Αν στραφούμε τώρα στο θέμα «Ελλάδα-κρίση» βλέπουμε ότι έμμεσα ή άμεσα, υπάρχει σύμπτωση διαπιστώσεων ότι για τη χώρα μας δεν υπήρχε άλλη ουσιαστική επιλογή από αυτή που ακολούθησε η κυβέρνηση. Υπάρχουν ορισμένες διαφοροποιήσεις ως προς την τακτική που προτείνουν ορισμένοι σε συγκεκριμένα θέματα, όχι όμως ως προς τις στρατηγικές επιλογές.

Όσον αφορά τους ελάχιστους από τους αναλυτές –λιγότεροι του 1/4 του συνόλου– που επεξεργάστηκαν τη σερβο-αλβανική διάσταση του προβλήματος, παρατηρείται μια ισόρροπη στάση για τα ανθρώπινα δικαιώματα των Κοσοβάρων Αλβανών προσφύγων και των Σέρβων αμάχων. Πουθενά δεν αναφέρθηκε ότι η συμπαράσταση προς τους Σέρβους οφείλεται «στους παραδοσιακούς δεσμούς» προς «ομοδό-

ξους» και άλλα συνήθη, αλλά στην ανάγκη ισόρροπης αντιμετώπισης της αδικίας που προκαλεί ο πόλεμος. Αντίθετα οι λίγες αναφορές στον UCK υπήρξαν αρνητικές.

Στο θέμα της παρουσίας της κρίσης από τα ΜΜΕ, υπάρχει μια τεκμηριωμένη επικριτική ανάλυση των ΜΜΕ (Γ. Παντελάκης), ενώ, από την άλλη μεριά, διαπιστώνεται έλλειψη ουσιαστικής και σε βάθος γνώσης του προβλήματος στην ελληνική κοινή γνώμη (Παπασπηλιόπουλος).

Όσοι θέλησαν να ριψοκινδυνεύσουν εκτιμήσεις για τις συνέπειες που θα έχει ο πόλεμος (ας μην ξεχνούμε ότι τα άρθρα γράφθηκαν ενώ διαρκούσαν οι βομβαρδισμοί), επισήμαναν ότι οι βομβαρδισμοί θυσίασαν, μεταξύ άλλων και το μεταδιπολικό δυτικό σύστημα ασφάλειας, οδηγώντας τη Ρωσία πίσω στην περιθωριοποίηση. Το σύστημα ασφάλειας του ΟΗΕ αποσταθεροποιήθηκε και ολοκληρή η Βαλκανική βγαίνει οικονομικά βαριά τραυματισμένη. Με τη Γιουγκοσλαβία να προσπαθεί να επουλώσει τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές πληγές για τα επόμενα χρόνια, ο UCK θα παραμείνει ανεξέλεγκτος από τους Δυτικούς. Για την Ελλάδα, η οικονομική και πολιτική καταστροφή της περιοχής και η προοπτική κατάρτησής της σε πλείονα αδύναμα κράτη θα απομακρύνει τις προοπτικές συγκρότησης μιας δυναμικής υποφέρειας στη ΝΑ Ευρώπη (Παπανδρέου). Όσοι αποτόλμησαν, στη δίνη των βομβαρδισμών, να προχωρήσουν στο τι «δέον γενέσθαι» χρησιμοποίησαν τη λέξη «ισχυροποίηση» προς τρεις κατευθύνσεις: την «Ευρώπη», το «Διεθνές Δίκαιο» και το «Σύμφωνο Σταθερότητας».

Δυο λέξεις όμως και για όσα δεν ειπώθηκαν μέσα από τα 42 κείμενα. Το πρόβλημα του Κοσσυφοπεδίου αυτό καθαυτό ελάχιστα απασχόλησε. Για το είδος της λύσης που θεωρούν αναγκαία ή λυσιτελή, μόνο δύο αναφέρθηκαν στην κλασική φόρμουλα «ευρεία αυτονομία στους Κοσοβάρους, αλλά χωρίς αλλαγή των συνόρων της Γιουγκοσλαβίας», ενώ ένας τρίτος (Βερέμης) αφήνει ανοιχτό στο μέλλον και το ενδεχόμενο της ανεξαρτησίας. Επίσης, ένας πάλι μόνο (Ροζάκης) αναζητεί τις ρίζες του προβλήματος στη διεκδυστία του ιστορικού ανταγωνισμού και των συγκρούσεων για έλεγχο της περιοχής.

Το κενό αυτό οφείλεται αναμφίβολα στο γεγονός ότι οι επιλεγέντες αναλυτές, υπό την επήρεια του σοκ της επιδρομής των ΗΠΑ-NATO κατά της Σερβίας, εστίασαν την προσοχή τους στο «νέο» πόλεμο. Την ίδια όμως στιγμή έφθανε στη δραματική κορύφωσή του ο άλλος, ο υπαρκτός σερβο-αλβανικός πόλεμος. Ένας πόλεμος που είχε αρχίσει το 1913 με την εκχώρηση της οθωμανικής επαρχίας του Κόσοβο στη Σερβία, και 86 χρόνια αργότερα, στα ορεινά πεδία των μαχών και στις ρούγιες των πόλεων του Κόσοβο, ανάμεσα στους

αντάρτες του UCK και τις ένοπλες δυνάμεις των Σέρβων, εξελισσόταν η τελική και γι' αυτό η σκληρότερη αναμέτρηση των δύο αντιπάλων. Πρόσκαιρα, μακριά από τις κάμερες της τηλεόρασης. Επρόκειτο για μια διαδικασία αλληλοεξόντωσης στο βωμό της «εθνικής ολοκλήρωσης». Ανάλογη με αυτή που έναν αιώνα πριν είχαν περάσει οι Έλληνες, οι Βούλγαροι, οι Σέρβοι, και αυτοί οι Τούρκοι. Οι βόμβες του NATO και οι επιλογές των διεθνών τηλεοπτικών συνεργειών απέκρυψαν το τέλος αυτού του πολέμου που οδεύει όχι στη νίκη του Κλίντον, του NATO, των αρχών του δικαίου και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά στο θρίαμβο των εθνικιστών Αλβανών ενάντια στους εθνικιστές Σέρβους.